

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

สำหรับในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งใช้ 6 แนวคิดต่อไปนี้มาร่วมใช้ประกอบการศึกษาวิจัย ซึ่งได้แก่แนวคิดต่อไปนี้

- แนวคิดทุนทางสังคม(Social Capital)
- แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
- แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐ - ชุมชน
- แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน
- แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ซึ่งรายละเอียดและใจความสำคัญของแต่ละแนวคิดมีดังต่อไปนี้

1.1. แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม(2540) กล่าวว่า "ทุนทางสังคม" เป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคีรวมพลัง การมีองค์กร มีหน่วยที่จะจัดการ จัดระบบต่างๆในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจรรยาบรรณ มีศีลธรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน เหล่านี้เรียกว่าเป็นทุนทางสังคม ซึ่งจะเป็พื้นฐานให้ท้องถิ่นและชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็ง และทุนทางสังคมยังเปรียบเสมือนจิตวิญญาณของสังคม จิตวิญญาณมีคุณค่าและเป็นพลังสำคัญให้แก่บุคคลนั้นใด ทุนทางสังคมก็มีคุณค่าและเป็นพลังให้แก่ชุมชนและสังคมอันนั้น

ประมวล รุจนเสรี(2540)กล่าวว่า ทุนทางสังคมไม่ได้เป็นเฉพาะทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่มีทุนประเภทอื่นๆอีกด้วย ซึ่งได้แก่ ทุนที่เป็นวัฒนธรรมที่ค้ำจุนของไทย สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนศักยภาพและคุณภาพของผู้คนในสังคม ซึ่งทุนทางสังคมนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นปัจจัยในการฝ่าฟันให้สังคมไทยพ้นวิกฤต โดยเฉพาะการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชนและท้องถิ่นทั่วประเทศดังนี้

1. ทุนทางสังคมเป็นทุนที่ไม่มีวันสูญหาย และมีจำนวนมหาศาล ที่จะผลักดันการดำเนินการให้ชุมชนและท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง
2. จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาตลอดจนดำเนินการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชนและท้องถิ่นมีความแข็งแกร่ง
3. เป็นที่ฝึกหัดการบริหารกิจการของชุมชนและท้องถิ่น
4. สร้างให้ประชาชนสำนึกและเกิดความรับผิดชอบต่อชุมชนและท้องถิ่น
5. ทำให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการตรวจสอบการทำงานของท้องถิ่น

วิเชียร นิตยธรรม(2540) กล่าวว่า ทูทางสังคมจะมีลักษณะจริงจังยั่งยืนและมีผลลัพธ์ต่อเนื่อง กว้างไกลกว่าทูทางเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ การเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองด้วยภูมิปัญญาที่มีอยู่ การรวมกลุ่ม ร่วมคิดร่วมทำพึ่งพาซึ่งกันและกันโดยมุ่งประโยชน์สุขต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นองค์ประกอบสำคัญให้พ้นจากภาวะวิกฤต

อัมมาร สยามวาลา(2540)กล่าวว่าทูทางสังคมสามารถเพิ่มมากขึ้น โดยการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพราะความสัมพันธ์ทำให้แต่ละคนรวมกันขึ้นเป็นชุมชนได้ ความเป็นชุมชนที่จะดูแลกัน ได้เกิดตามมา ซึ่งทั้งหมดก็เพื่อให้เป็นรากฐานหรือที่เรียกว่า เป็นที่พึ่งให้สังคมก้าวหน้าขึ้นต่อไป

อเนก นาคะบุตร(2540) อธิบายทูทางสังคมว่าเป็นความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งเป็นคุณค่าคิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน การเกาะเกี่ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรผสมผสาน เครือข่ายโรงสีชุมชน เป็นต้น ซึ่งทูทางสังคมคงกล่าวนี้คือพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้ชุมชนต่างๆมีความสามารถในการเพิ่มทุนทางสังคมให้กับชุมชนตนเองมากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหา และมีความสามารถในการจัดการกับปัญหา ได้มากขึ้นและท้ายที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริง

สนิทสุดา เอกชัย(2540) กล่าวว่าทูทางสังคมเป็นศัพท์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้น คำว่า ทุน ในที่นี้หมายถึงคุณค่า ซึ่งสังคมไทยมีคุณค่าที่เป็นทุนทางสังคมของตัวเองมานานแล้ว มีอยู่มากมาย มีเรื่องใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็คุณค่าในเรื่องความเอื้ออาทร ความมุ่งมั่น ความขยันขันแข็งหมั่นเพียร หรือความซื่อสัตย์ และยังเสริมอีกว่า คุณค่าเป็นสิ่งที่เรารู้สึกสัมผัสได้ เป็นสิ่งที่ทำให้เราทุกคนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เป็นสิ่งที่เชื่อมร้อยให้ผู้คนในสังคมร่วมแรงร่วมใจในยามที่เกิดปัญหาและเป็นเครื่องนำพาผู้คนพ้นฝ่าวิกฤตต่างๆที่เกิดขึ้น และคุณค่าในสังคม ยังเป็นเครื่องชี้นำทิศทางที่สำคัญของสังคมนั้นๆอีกด้วย การฟื้นฟูสังคมหรือสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้คุณค่าที่สังคมมีอยู่เป็นทุนสำคัญในการขับเคลื่อน

ชบ ยอดแก้ว(2540)กล่าวว่าในสังคมไทยไม่ว่าสมัยใดๆก็มีทุนเดิมของสังคมอยู่เสมอ เช่น ทุนทางภูมิปัญญาหรือทุนทางความคิด เช่นสำนึกในเรื่องของการออม แต่ทุนเดิมที่ว่านี้กลับไม่ค่อยมีใครให้ความสนใจ เนื่องจากกระแสตะวันตกมาแรงกว่า

ฉะนั้นเมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชนในท้องถิ่นแล้ว อาจกล่าวได้ว่า “ทุนทางสังคม” ที่สร้างเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นมีหลายประการซึ่งได้แก่

1. ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพอนันมต่อธรรมชาติ หรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องธรรมชาติ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งดำรงรักษาธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น ความสมถะสันโดษ จิตสำนึกในการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน การจัดการทรัพยากร ศิลปหัตถกรรม การอยู่อาศัย เป็นต้น ภูมิปัญญาของชุมชนมีแง่มุมรายละเอียดที่น่าสนใจ เช่น เป็นองค์ความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง (Living Knowledge) และใช้ญาณวิทยา (Epistemology) ที่แตกต่างจากการแสวงหาความรู้แบบตะวันตก เช่นการใช้ญาณทัศนะเพื่อเข้าถึงธรรมเป็นต้น นอกจากนี้ประสบการณ์ผ่านร้อน ผ่านหนาวของชุมชนในการแก้ปัญหาต่างๆที่ประสบก็ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมเช่นกัน
  3. ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพอันได้แก่ ผู้อาวุโส พระ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตรกรเป็นต้น
  4. โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบซึ่งเอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ระบบครอบครัว เครือญาติ สถาบันผู้อาวุโส ระบบการเอามือเอาร่างกันในทุกภาคหรือการผูกเกลอผูกเสี่ยวกันในภาคอีสานและใต้ เป็นต้น
  5. ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่นสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอันเป็นสิทธิการใช้ และดูแลรักษาถึงที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน สิทธิชุมชนดังกล่าวเป็นตัวควบคุมมิให้สมาชิกในชุมชนใช้ทรัพยากรโดยเสรีอย่างขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม
  6. สถาบันชุมชนได้แก่ กฎ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม จิตสำนึกร่วม รวมถึงองค์กรชุมชนที่ควบคุมดูแลให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่า และระบบที่เป็นอยู่
  7. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเทศไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันเป็นที่มาของภูมิปัญญา ชีวิตที่แตกต่างกันไปตามระบบนิเวศและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง อันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดประสบการณ์ ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม
  8. กลุ่มองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเด็นต่างๆ
- ฉะนั้นเงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้จึงเป็น “ทุนทางสังคม” ซึ่งการพัฒนาประเทศเพื่อ “ความทันสมัย” ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมาเราได้ทำลายหรือล้างผลาญทุนทางสังคมจนลดน้อยถอยลง

- สรุป

ทุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่เป็นนามธรรม มีคุณค่า เป็นสิ่งที่สามารถรู้สึก สัมผัสได้ ที่ทำให้ทุกคนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ซึ่งไม่ได้หมายถึงทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงความมีวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมที่ดี ศักยภาพและคุณค่าของผู้คนในสังคม เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมความแข็งแรงให้แก่ชุมชน(ประมวล รุจนเสรี, 2540) เป็นตัวเชื่อมร้อยให้ผู้คนในสังคมนั้นรวมแรงร่วมใจในยามที่เกิดปัญหาให้ฝ่าฟันวิกฤตต่างๆ เช่น ความเข้มแข็ง ความสามัคคี การมีองค์กร มีหน่วยที่จัดการระบบต่างๆในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานให้ท้องถิ่นและชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็ง เปรียบเสมือนอภิวินิจฉัยของสังคม(ไพบุลย์ วัฒนศิริวรรณ, 2540)

และทุนทางสังคมยังสามารถเพิ่มมากขึ้นได้โดยการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เพราะความสัมพันธ์ทำให้แต่ละคนรวมกันขึ้นเป็นชุมชนได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นรากฐานที่พึงให้สังคมก้าวหน้าต่อไป (อัมมาร สยามวาลา, 2540) นอกจากนี้ทุนทางสังคมยังเป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่ช่วยให้ชุมชนมีการพัฒนา รู้เท่าทันกับปัญหา และมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้ ท้ายที่สุดแล้วก็เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้(อเนก นาคะบุตร, 2540)

สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเป็นการศึกษาถึงทุนสังคมของชุมชนบ้านม้งป่าเกี๊ยะใน ซึ่งได้แก่ทุนสังคมในเรื่อง

- ทุนภูมิปัญญาชาวบ้าน
- ทุนพิธีกรรม ความเชื่อ
- ทุนการใช้เครือข่าย
- ทุนทรัพยากรบุคคล (ภาวะผู้นำในชุมชน)
- ทุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- ทุนทรัพยากรธรรมชาติ

1.2.แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

บุญเทียน ทองประสาน(2531)ได้ให้ความหมายของ วัฒนธรรมชุมชนว่า คือ ระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน ดังปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นในหลายๆ ชุมชน อาทิ การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญหรือความเชื่อในเรื่องการทำความดี ฯลฯ จะพบว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น และมีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องเพื่อรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่องในกระบวนการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของประชาชน นอกจากนี้จะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจของรัฐเพื่อใช้ครอบงำและชุมชนดั้งเดิมก็มีความพยายามที่จะต่อต้านจึงทำให้เกิดส่วนที่เกิดจากการปรับตัวหรือการผลัดความคิดอุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา(อ้างในมณเฑียร ตั้งษ์เงิน,2544) ได้สรุปสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของ นิพนธ์ เทียนวิหาร บำรุง บุญปัญญา อภิชาด ทองอยู่และประเวศ ะลีไว้ 3 ประการดังนี้

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว กล่าวคือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาจากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางวัฒนธรรมของชุมชนคือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชน การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่ได้มาเป็นเวลาช้านาน เพราะมีความผสมผสานกลมกลืนในชุมชน ทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกัน และหากย้อนขึ้นไปสมาชิกก็มีบรรพบุรุษร่วมกันด้วย การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นปราการแข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกจะทำให้วัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่ เพราะชุมชนมีกลไกผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม แม้ว่าจะมีปัจจัยใหม่ๆ เข้ามา สิ่งเดิมก็ยังอยู่และเมื่อปฏิบัติกันเข้าก็กลายเป็นพิธีกรรม คงอยู่กับชุมชนตลอดเวลายาวนาน

2. ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน หรือวิถีแห่งชาวบ้าน คือ ความมีน้ำใจที่งดงาม เปี่ยมด้วยความรักและไม่ตรีอย่างสิ้นเหลือ เป็นความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรมและอหิงสธรรม ชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ทั้งในแง่สังคมและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันภายในระบบหมู่บ้านยังไม่แตกสลายและไม่เห็นด้วยที่ว่าในหมู่บ้านกระบวนการแบ่งชนชั้นเดินไปถึงขั้นที่สมาชิกขัดแย้งกันและสมาชิกร้าวกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบภายนอกจนทำให้หมู่บ้านไม่อาจรักษาความเป็นระบบในตัวไว้ได้แล้ว

3. โดยทั่วไปสังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมสองกระแส กระแสหนึ่งเรียกว่า วัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมชนชั้นกลางและของชนชั้นสูง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนหมู่บ้าน ไม่ว่าธรรมชาติข้างนอกจะเป็นอย่างไร จะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร ความเป็นหมู่บ้านหรือความเป็นชุมชนคงทนมาเป็นเวลาร้อยๆปีมีความเป็นอยู่ที่สืบช่วงกันมาเป็นเวลายาวนาน ลักษณะเช่นนี้คือ ลักษณะที่เรียกว่ามันเป็นสังคมในตัวของมันเอง

ฉะนั้นเมื่อคิดถึงจุดนี้ที่สังคมเป็นตัวของตัวเองมานานเช่นนี้ก็แสดงว่า ต้องเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นอิสระ ชุมชนหมู่บ้านจึงมีระบบความเชื่อวิถีการพัฒนาที่เป็นอิสระของตัวเอง

พิทมัย อะโน(2538) กล่าวว่ามนุษย์กับสังคมเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน แต่เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการที่ไม่สิ้นสุด ถ้าปล่อยให้มันเป็นความต้องการของมนุษย์ แต่ละคนได้แสดงออกอย่างไร้ขอบเขตจำกัด จะทำให้สังคมมีแต่ความยุ่งเหยิง จึงมีความจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อควบคุมด้านพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นที่ไปตามสังคมนั้นๆต้องการ และเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ทำให้สามารถปรับตัวและแสดงพฤติกรรมต่างๆได้อย่างเหมาะสม ถูกต้องตามบรรทัดฐานของสังคมนั้นๆให้สมาชิกในสังคมได้ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนตกผลึกกลายเป็นวัฒนธรรมและมีการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม

การที่ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชนเพื่อต่อสู้กับปัญหาต่างๆที่รวมตัวจากภายนอกชุมชนหรือปัญหาภายในชุมชน การต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน ระบบการผลิตต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติมาก กระบวนการต่างๆเหล่านี้ค่อยๆพัฒนาจนกลายเป็นระบบคุณค่า ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม มีการยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมชุมชน นอกจากนี้ความรักกันฉันท์พี่น้องในชุมชน การแบ่งปันช่วย การระดม การไม่โกงกัน การมีจิตสำนึกร่วมกันในท้องถิ่นเหล่านี้เป็นศักยภาพพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงเป็นแหล่งผลิตวัฒนธรรมชุมชนที่มีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน เป็นแหล่งที่ให้กำเนิด ให้ความอบอุ่น ให้โอกาสเกิดการเรียนรู้ และเป็นแหล่งพักพิงของสมาชิก ในชุมชนโดยมีวัฒนธรรมเป็นตัวคอยควบคุมระบบความสัมพันธ์ของสมาชิก และโครงสร้างทางสังคม

กาญจนา แก้วเทพ (อ้างใน นเรศ สงเคราะห์สุข,2540) เสนอว่าวัฒนธรรมชุมชนคือ การดำรงชีวิตที่ค้ำจุน มีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ มีศาสนา มีประเพณีสืบทอดปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีคุณค่า (Values) ที่ค้ำจุนเป็นพื้นฐาน ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนถือว่าเป็นภูมิปัญญาหรือศักยภาพของชุมชน ที่สามารถต่อต้านอิทธิพลจากภายนอก ด้วยคุณค่าดั้งเดิมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความรักใคร่กันฉันท์พี่น้อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การพึ่งพาอาศัยกัน การแบ่งปันจากผู้มีไปสู่อันไม่มี ฯลฯ หรือวัฒนธรรมชุมชนก็คือ แรงผลักดันภายในที่สร้างสรรค์ของพลังคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม(Spirituality)ที่อยู่ภายในจิตใจและวัฒนธรรมของประชาชน พื้นฐานสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมคือ การให้ความสำคัญกับ "คน" มีฐานะเป็นสิ่งอันประเสริฐของสิ่งสูงสุด หากพิจารณาจากตัวบุคคลหรือ "คน" จะมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวมีอยู่ 3 มิติคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นตัวแทนแห่งคุณค่าสูงสุดที่มนุษย์ถือเป็นแบบอย่าง และขัดเกลาตนเองเพื่อไปสู่ความดีงาม ความปลอดภัย และมีความหวังว่า อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมักแสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรมต่างๆเพื่อบำรุงรักษาสภาวะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้สร้างขึ้น และการถ่ายทอดความรู้ให้ชนรุ่นต่อไปจนกลายเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ ความเชื่อของคนในสังคมนั้นๆ

2. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนซึ่งเกี่ยวข้องกับความรักกันฉันท์พี่น้อง การช่วยเหลือกัน การแบ่งปัน การไม่ข่มเหง เบียดเบียนกัน มีแต่ความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว เป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุด ที่วัฒนธรรมดั้งเดิมปลูกฝังสั่งสอนให้คนในชุมชนยึดถือปฏิบัติ ซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปของประเพณี โดยประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งถึงคนอีกรุ่นหนึ่งจนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ-สิ่งสร้าง เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์ โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเองและมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำการเกษตร หรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัย 4 ภายใต้ปรัชญาในการการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ถือเอาความประสานกลมกลืนกับธรรมชาติเป็นหลัก ไม่ข่มขืนธรรมชาติและสิ่งสร้างด้วยความโลภของตน ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่งล้วนแต่มีเจ้าของ เช่น ดินมีพระแม่ธรณี ควายมีขวัญเป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับมิติทั้งสามเหล่านี้ มีความประสานโยงใยกันอย่างลึกซึ้งจากรากฐานความเชื่อที่มีต่อ "สิ่งสูงสุด" จึงทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้เป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งสูงสุดเพื่อที่จะเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งสูงสุด เพื่อที่จะเป็นหนึ่งเดียวกันกับมนุษย์ด้วยกันและกับธรรมชาติ ฉะนั้นหากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งสูงสุดแตกสลายไปจะมีผลสะท้อน ไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน

- สรุปแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดนี้มองว่าวัฒนธรรมชุมชนคือการดำรงชีวิตที่ดีงาม มีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ มีศาสนา มีประเพณีสืบทอดปฏิบัติกันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีคุณค่าที่ดำรงเป็นพื้นฐาน (Values) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาหรือศักยภาพความสามารถของชุมชนที่จะต่อต้านอิทธิพลจากภายนอก ซึ่งก็คือแรงผลักดันภายในที่สร้างสรรค์ของพลังคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมที่อยู่ภายในจิตใจและวัฒนธรรมของประชาชน (กาญจนา แก้วเทพ, อ้างในนเรศ สงเคราะห์สุข, 2540)

นอกจากนี้วัฒนธรรมชุมชนยังหมายถึงวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมาเพื่อให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวอยู่ 3 มิติด้วยกันคือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งสร้าง

สำหรับการศึกษาคั้งนี้จะเป็นการศึกษาถึงวัฒนธรรมของชาวม้งบ้านป่าเกี๊ยะใน ในเรื่อง

- วัฒนธรรมการปกครองในชุมชนบ้านม้งป่าเกี๊ยะใน
- วัฒนธรรมความเป็นชาติพันธุ์ม้งบ้านป่าเกี๊ยะใน
- วัฒนธรรมในการถ่ายทอดและเรียนรู้ของม้งบ้านป่าเกี๊ยะใน
- วัฒนธรรมภาวะผู้นำในชุมชนบ้านม้งป่าเกี๊ยะใน

1.3.แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เดลีเยว บูร์รักดีและคณะ(2545)ได้ให้ความหมายของลักษณะชุมชนที่เข้มแข็งว่ามีลักษณะดังนี้

1. สมาชิกชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
  2. สมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกการพึ่งตนเอง เอื้ออาทร รักและห่วงใยซึ่งกันและกัน อีกทั้งพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของคนและชุมชน
  3. สมาชิกชุมชนเลือกกำหนดผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้แทนชุมชนที่หลากหลายด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง
  4. มีกระบวนการชุมชนที่มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชนซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชนในลักษณะเปิดกว้าง โปร่งใสและมีการแสดงความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้สำหรับสมาชิกทั้งหมด
  5. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน
  6. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
  7. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วย การพัฒนาทุกๆด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคนและหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน
  8. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
  9. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน/ชุมชนอื่นๆท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการและอื่นๆในลักษณะการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม
- เช่นเดียวกับสัญญา สัญญาวิวัฒน์(2541)ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งว่ามี ลักษณะดังนี้คือ

1. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) คือ ทุกคนในชุมชนร่วมเรียนรู้ ชุมชนนั้นจะรู้ทันข่าวทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้อยู่เสมอ
2. เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) ด้วยกิจกรรมสำคัญ 4 ประการคือ การวางแผน การจัดการกระบวนการของตนเอง การลงมือปฏิบัติแผนและการประเมินผล
3. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) อาจแสดงถึงความภักดีต่อชุมชน ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ห่วงแทน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน
4. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) คนมีคุณภาพและคุณธรรม สงบสุข จิตใจเอื้อกัน

นอกจากนี้สัญญา สัญญาวิวัฒน์(2543:80-87)ยังได้ตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนจะมีศักยภาพและเข้มแข็งได้นั้นสิ่งสำคัญที่สุดคือ “คน” เพราะเมื่อคนมีความเจริญทางปัญญาสามารถจะสร้างความเจริญได้เอง นับได้ว่าเป็นความเข้มแข็งของทั้งคนและของท้องถิ่น ถ้าไม่พัฒนาคนในท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นไม่ยั่งยืน ดังนั้นการพัฒนาคนจึงเป็นกุศลบายของการพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งสัญญาได้เสนอหลักการพัฒนาที่สำคัญไว้ดังนี้คือ

- หลักการช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเอง เป็นการพัฒนา “คน” เพื่อให้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนมากที่สุด จนก่อให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในตนเอง ดังนั้นคนที่ช่วยตนเอง และพึ่งตนเองได้จะทำให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

- หลักการเริ่มจากสภาพที่เป็นอยู่ เป็นการพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วจึงไปปัจจัยนำเข้าไป เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ชาวบ้านสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ จนเกิดการพัฒนาคคนและท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

- หลักการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งใกล้ตัว การใช้ทรัพยากรจากบริบทที่ใกล้ ทำให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งตนเองมากที่สุดและสามารถที่จะวางแผนการใช้ทรัพยากรที่พอดี ทำให้ผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่มากหรือน้อยไป การอาศัยทรัพยากรที่ไกลตัว เป็นการใช้จ่ายเงินมาก และอาจเกินความจำเป็นของท้องถิ่น

- หลักการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ต้องอาศัยความร่วมมือของชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดปัญญา สามารถที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้ยั่งยืนได้

- หลักการวัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน จะต้องดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดีงาม ผู้นำท้องถิ่นจะต้องเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์ เป็นการแก้ปัญหาท้องถิ่นล่มสลาย ทำให้ทั้งเข้มแข็งและยั่งยืน

- ความมีประสิทธิภาพในการพัฒนาให้ได้ผลต้องจัดทำในรูปของหนึ่งโครงการ มีลักษณะเป็นหนึ่งหน่วยระบบ มีผลผลิตที่คาดหวัง มีปัจจัยนำเข้าและกระบวนการทำงานที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระบบ เมื่อโครงการดำเนินไปแล้ว สามารถประเมินผลและประสิทธิภาพได้

- การประสานงาน เป็นหน่วยงานของราชการและเอกชน จะต้องมีการประสานความร่วมมือในการทำงานทั้งนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนา

- หลักการทำงานเชิงรุก เป็นการแก้ปัญหาหรือพัฒนาหมู่บ้านอย่างตรงประเด็นในการทำงานเชิงรุกนั้นชาวบ้านในท้องถิ่นจะเข้าร่วมทำให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ในการทำงานระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่

- หลักความมีคุณธรรมและศิลปะ การพัฒนาคนหากมุ่งแต่ความรู้ความสามารถทางเศรษฐกิจอย่างเดียว จะทำให้ความเป็นไทยขาดหายไปจากท้องถิ่น สิ่งสำคัญคือคุณธรรมและศิลปะที่แสดงออกมาในท้องถิ่น

- การประสานด้านเวลา การพัฒนาโดยเชื่อมสภาพของท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่เหมาะสมกับท้องถิ่นที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อท้องถิ่น ช่วยให้เกิดการพัฒนาคน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

งานวิจัยของฉัตรทิพย์ นาถสุภา(2527) ในเรื่องหมู่บ้านไทยในอดีตในประเด็นการรวมตัวเนื่องจากการครอบงำของรัฐ โดยรัฐเข้ามาเก็บภาษีรัฐูปการและภาษี ได้อธิบายถึงสิ่งที่แสดงถึงความเป็นสัญลักษณ์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนว่า เดิมชุมชนมีความเป็นวัฒนธรรมชนบทหรือวัฒนธรรมหมู่บ้านมีการติดต่อสื่อสารกันเป็นเครือข่ายที่มีศูนย์รวมของการดำรงชีพร่วมกันของชุมชนชาวบ้านที่แสดงออกในรูปแบบของประเพณี การสืบสายเลือดและความเป็นพี่น้องกัน รวมทั้งการเกี่ยวโยงกันในถิ่นที่อยู่ดั้งเดิม ซึ่งระบุได้ว่าเป็นชุมชนบ้านเดียวกันและการแสดงออกจากการนับถือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่น การเชื่อในเรื่องผี เช่นเดียวกับข้อสรุปของ Seri(1986, อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธ์,2536) เกี่ยวกับสังคมหมู่บ้านว่ามีวัฒนธรรมเศรษฐกิจและการเมืองของตัวเองเป็นอิสระจากรัฐโดยมีลักษณะพึ่งตนเองและให้คุณค่าต่อการเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันเป็นคุณค่าดั้งเดิมของไทยและนิธิ เอียวศรีวงศ์(2531) ได้สนับสนุนความสำคัญของพื้นฐานทางวัฒนธรรมในชุมชนว่าเป็นองค์ประกอบที่ช่วยจรโลงระบบการผลิตเพื่อยังชีพที่ร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่มโดยเน้นความเสมอภาค ซึ่งสามารถลดการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงชนชั้นไม่ให้เกิดขึ้น และยังก่อให้เกิดศักยภาพช่วยเหลือตนเองของชุมชนให้รอดพ้นจากผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐ เช่นเดียวกับสิริวัฒนา กังวาลเลิศ(2543) ที่ทำการวิจัยเงื่อนไขที่นำไปสู่การรวมกลุ่มในขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในระดับรากหญ้าได้สรุปไว้ว่า ชุมชนมีศักยภาพหลักในการต่อต้านแรงกดดันจากภายนอกโดยเฉพาะจากรัฐ ถ้ามีพื้นฐานทางวัฒนธรรมชุมชนภายใต้ความมีจริยธรรมที่ค่อนข้างยาวนานและคงสภาพความสัมพันธ์ของชุมชนไว้ได้ภายใต้กระแสการพัฒนาอย่างกลมกลืนโดยไม่มีเงื่อนไขอื่นๆ เช่น เงื่อนไขทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อการรวมกลุ่มเฝ้ารักษาผลประโยชน์ที่ได้จากทรัพยากร

อนงก นาคะบุตร(2536, อ้างในอารักษ์ กัมปนาทพวร,2545)กล่าวถึงศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยสรุปจากทัศนะของบุคคลผู้มีประสบการณ์กับชุมชนว่า ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นโดยการใช้ปัญญาของชาวบ้านที่มีลักษณะเป็น "ปัญญาชน" และด้วยการประยุกต์ความรู้และเทคโนโลยีดั้งเดิมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดปับองค์กรชุมชนและเครือข่ายในรูปแบบต่างๆตลอดจนด้วยการใช้ข้อมูลข่าวสารการวิเคราะห์ที่สอดคล้องกัน ชาวบ้านเหล่านี้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ และเป็นองค์กรที่สำคัญในการตั้งกฎเกณฑ์กำหนดข้อห้าม บทลงโทษ แบ่งบทบาทควบคุมการใช้และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าและจัดระบบการเกษตรต่างๆได้อย่างสอดคล้องต่อปัญหาและความต้องการของชุมชน และสอดคล้องต่อการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสมดุลของระบบนิเวศ

สุวิทย์ วีระศาสตร์(2533)ได้ให้ความหมายศักยภาพชุมชนว่าหมายถึง จิตความสามารถในอันที่จะตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาของคนส่วนใหญ่ในชุมชน รวมทั้งความสามารถของชุมชนในการประสานความร่วมมือในการดำเนินงานกับคนภายในชุมชน ขณะเดียวกันก็ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่มาจากภายนอกชุมชนด้วย ทั้งนี้ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อความปกติสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน องค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการดำเนินการใดๆนั้น ได้แก่ โครงสร้างประชากร ระบบเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ โครงสร้างอำนาจและระบบการปกครอง อาชีพและระบบการผลิต ปัจจัยในการผลิตและระบบความเชื่อ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคือ ความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในชุมชนของตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรน้ำ ดิน ป่า ซึ่งเป็นปัญหาของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ผู้ศึกษาทำวิจัยจึงได้นำแนวคิดนี้มาประกอบใช้ในการศึกษาเพราะเชื่อว่าชุมชนมั่งบ้านป่าเถื่อนมีศักยภาพในตัวเองและมีความสามารถในการพัฒนาศักยภาพนั้นให้สูงขึ้นได้ หากได้รับการสนับสนุนให้ถูกทาง

สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์(2533) กล่าวว่าวัฒนธรรมของชุมชนชนบทก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน และจากการที่ต้องอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นสังคมชุมชน จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมการผลิต โดยเฉพาะทางกสิกรรมซึ่งได้ก่อให้เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ เช่นการปั้นคันนา(ยกคันนา) เพื่อถักเก็บน้ำสำหรับการปลูกข้าว ซึ่งเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านของชาวบ้านในที่ราบลุ่ม การทำเครื่องมือล่าสัตว์ในป่าและเครื่องมือจับสัตว์น้ำต่างๆ

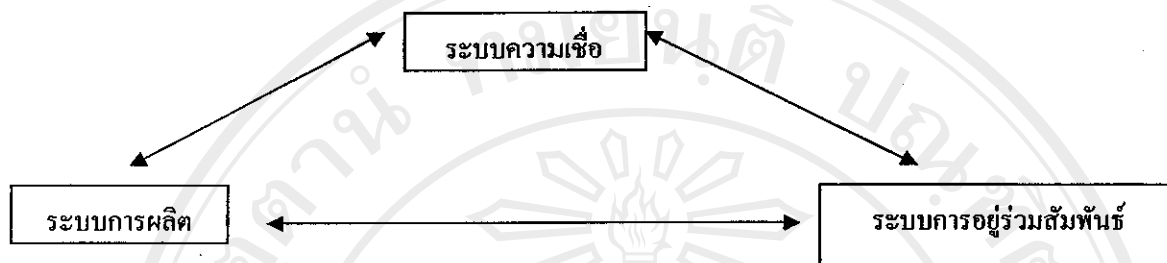
การต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอดอยู่นี้ต้องอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ จึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวจึงพัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อเกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับศาสนาเข้ามาในชุมชนพร้อมพิธีกรรมต่างๆ การที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน จำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์ และพิธีการต่างๆเป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันไป

วัฒนธรรมทางการผลิตมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นอยู่กับวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน การเพาะปลูก และการเกษตรมีปัจจัยเกี่ยวกับดิน น้ำและแรงงานเข้ามาเกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องมีการจัดการเรื่องที่ดินทำกินให้เหมาะสม ไม่ให้เกิดทะเลาะเบาะแว้งกัน ระบบกฎเกณฑ์และประเพณีต่างๆที่เกิดขึ้นเพื่อให้ชีวิตรอดและอยู่ร่วมกัน ได้นี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีการสืบทอดและพัฒนากันมาตามลำดับเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคมที่เปลี่ยนไป โดยมีทั้งส่วนที่ตายไปและส่วนที่เปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่

โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาวชนบทจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. ระบบการผลิต ได้แก่ การทำมาหากิน
2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ได้แก่ ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
3. ระบบความเชื่อ ได้แก่ ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม

โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนสามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิรูปภาพที่ 2.1. แสดงโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนในชนบท

- สรุปแนวคิดศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

แนวคิดนี้เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรน้ำ ดิน ป่า ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของคนส่วนใหญ่ในชุมชน(สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2533) และให้ความสำคัญกับ "คน" มากเป็นพิเศษ เพราะชุมชนจะมีศักยภาพและเข้มแข็งได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งสำคัญที่สุดก็คือ "คน" เพราะเมื่อคนมีความเจริญทางปัญญา ความสามารถจะสร้างความเจริญได้ และจะนำมาซึ่งความเข้มแข็งระหว่างคนและชุมชนร่วมกัน(สัจญา สัจญาวิวัฒน์, 2541)

สำหรับในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นการศึกษาถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในประเด็นต่อไปนี้

- ศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
- ศักยภาพของการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน
- ศักยภาพของการใช้พิธีกรรมและความเชื่อ
- ศักยภาพของการใช้เครือข่าย
- ศักยภาพของการใช้ทรัพยากรบุคคล

1.4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐ - ชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินี้จะมองใน 2 มิติคือการจัดการทรัพยากรในรูปแบบวิธีการตามมุมมองของรัฐและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชีวิตประจำวันของชุมชน ซึ่งสามารถอธิบายได้โดยสังเขปดังนี้

งานวิจัยของRobert David(1983)ในเรื่องการควบคุมพื้นที่(Territoriality)ได้อธิบายว่าในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามรูปแบบของรัฐนั้นรัฐมองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของรัฐ ทำให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะรวมอำนาจอยู่ที่ศูนย์กลางควบคุมพื้นที่ทั้งหมดที่รัฐทำการขีดกำหนดไว้ มองว่าการใช้พื้นที่ของคนไม่ใช่การใช้ในเชิงสัญญาสัญญา ซึ่งเป็นยุทธวิธีของรัฐในเชิงพื้นที่ที่จะให้มีผลหรืออิทธิพลในการควบคุมทรัพยากรและประชากรในพื้นที่ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของคนในการเข้าถึงทรัพยากรซึ่งSack,Robert Davidได้อธิบายเพิ่มเติมว่าจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแนวนี้จะมีลักษณะดังนี้คือ

1. มีการแบ่งประเภทของพื้นที่
2. มีการสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ ซึ่งก็คือต้องมีเขตแดนที่ชัดเจน
3. มีการบังคับใช้และควบคุมการเข้าถึง

เช่นเดียวกับงานวิจัยของHarly,J.B.(1989)ที่ทำการศึกษาในเรื่องของสัญลักษณ์เชิงอำนาจของแผนที่ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า รัฐใช้แผนที่ในการสร้างอำนาจในการแย่งชิงทรัพยากรที่แฝงไว้ด้วยอคติที่ไม่มีความเป็นกลางแต่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจอยู่ (Power Relation) ซึ่งเป็นวาทกรรมชนิดหนึ่งที่มีการชื่นชม ประเมินค่า ชื่นนำ ชักจูงสังคมได้ เพราะแผนที่เปรียบเสมือนหนังสือที่มีอิทธิพลต่อผู้อ่าน เขามองว่าแผนที่ไม่ได้เป็นเพียงแค่ภาพที่แสดงคิวเคินแต่มีความหมายที่ลึกซึ้งไปในมิติของสัญลักษณ์ในการส่งและรับข้อความ ซึ่งเขาชี้ให้เห็นว่าโดยทั่วไปรัฐเป็นผู้ควบคุมและดูแลแผนที่ เท่ากับว่าเป็นผู้เก็บรักษาและควบคุมข้อมูลข่าวสารและความรู้ด้านต่างๆ แผนที่จึงเป็นอาวุธที่สำคัญของรัฐในการอ้างสิทธิในพื้นที่ต่างๆ แสดงถึงอำนาจเหนือดินแดน

จะเห็นได้ว่าวิธีการในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติของรัฐคือการเข้าครอบครอง ครอบครองเป็นของตนเองในรูปแบบของป่าสงวน สัตว์ป่าสงวน วนอุทยานต่างๆ ผู้ที่จะสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้จึงเท่ากับว่ามีเพียงรัฐกับเอกชนธุรกิจที่ได้รับสัมปทานจากรัฐเท่านั้น จึงเท่ากับว่าสิทธิโดยจารีตของชุมชนได้หายไปจากชุมชน(ยศ สันตสมบัติ,อ้างแล้ว) เท่ากับว่าชุมชนหรือบุคคลใดๆ ไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรธรรมชาติใดๆได้ เพราะรัฐมองว่าชุมชนหรือชาวบ้านคือผู้ที่เข้าไปทำลายความอุดมสมบูรณ์และสภาพของทรัพยากรธรรมชาติไม่สามารถอยู่ด้วยกัน หรือพึ่งพิงกันได้ จึงมีการกีดกันไม่ให้ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆและมีการแยกต่างหากออกจากทรัพยากรธรรมชาติ

ในขณะที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจะมีวิธีการตรงกันข้ามกับรัฐ กล่าวคือ ชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติ มีความกตัญญูรู้คุณ เคารพในสรรพสิ่งที่ได้เกิดอยู่ หล่อเลี้ยงชีวิต ดำเนิน

ชีวิตอย่างเรียบง่ายอยู่กับธรรมชาติ มีความเคารพต่อแม่ธรณี(ดิน) แม่คงคา(แม่น้ำ) พระเพลิง(ไฟ) พระพาย (พายุ) พระพิรุณ(ฝน) มีจารีตประเพณี วัฒนธรรมที่ตั้งสมกันมา ทำให้มนุษย์ดำรงชีพโดยเป็นส่วนหนึ่งของ ธรรมชาติจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (เดือนใจ คีเทศน์ อ่างในเอนก นาคะบุตร,2542)

ฉะนั้นวิถีจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจึงมีลักษณะเป็นดังนี้คือ ใช้ความรู้ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่เอื้ออำนวย ชี้นำและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่ง ระบบคุณค่าเหล่านี้จะได้รับการประยุกต์ สืบสานต่อเนื่อง โดยคนในชุมชนด้วยการเรียนรู้ที่หลากหลาย รูปแบบ หลายลักษณะผ่านทางจารีตประเพณี พิธีกรรมที่มีการนำมาใช้ในการปฏิบัติแล้วเข้ามาเป็น รุ่นๆซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์(2530)ได้อธิบายว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตในความเป็น จริงนั้นไม่สามารถแยกทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรวัฒนธรรมออกจากกันได้ เพราะเป็นเรื่องอันหนึ่ง อันเดียวกัน และได้ให้แนวคิดเพิ่มเติมว่า ในชีวิตจริงของคนเรานั้นจะใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร ไปพร้อมกับเรื่องอื่นในชีวิตประจำวัน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านที่ไม่ สามารถแยกออกจากกันได้ ในการใช้ภูมิปัญญาจัดการทรัพยากรนั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์(2539)ได้อธิบายไว้ว่า ชาวบ้านหรือชุมชนจะมีวิธีการจัดการดังนี้คือ

1. ใช้ภูมิปัญญาโดยผ่านกฎเกณฑ์หรือองค์กรที่ชัดเจนตายตัว เช่น บทเรียนจากเหมืองฝายใน ภาคเหนือบางแห่ง มีการเขียนลงในใบลานตั้งแต่โบราณคล้ายกับการทำสัญญา เขียนอย่างชัดเจนว่าใครต้อง ทำอะไรบ้างในการรักษาเหมืองฝาย ถึงแม้ว่าจะไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรก็อาจออกมาในรูปของ ประเพณี กฎ ที่ทำต่อกันมาอย่างไม่มีใครเถียงได้
2. นำเอาพิธีกรรม ความเชื่อมารองรับภูมิปัญญา เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ความเชื่อที่ใช้ภูมิปัญญารักษาทรัพยากรธรรมชาติ
3. โดยการมอบหน้าที่ให้แก่สิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัว เช่น การเคาะต้นไม้เมื่อเกิดจันทรคราสขึ้นเพื่อขับ ไล่เงาราคู หรือต้นไม้มีหน้าที่เป็นที่สิงสถิตย์ของนางไม้

ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยความรู้ ความ เข้าใจในธรรมชาติร่วมกันทั้งภาครัฐและชุมชน ด้วยการปรับประยุกต์ผสมผสานกันระหว่างภูมิปัญญา ท้องถิ่นกับภูมิปัญญาใหม่ หรือวิทยาการสมัยใหม่เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ แก่มนุษย์ให้มากและยาวนานที่สุดได้

- สรุปแนวความคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐกับชุมชน

แนวคิดนี้จะมองใน 2 มิติคือ การจัดการทรัพยากรในรูปแบบของมุมมองภาครัฐและการจัดการในรูปแบบมุมมองของชุมชน กล่าวคือ รัฐมองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของรัฐ ทำให้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะรวมอำนาจอยู่ที่ศูนย์กลาง ควบคุมพื้นที่ทั้งหมดที่รัฐได้ทำการขีดกำหนดไว้ (Territoriality) เพราะเห็นว่าการใช้พื้นที่ของคนในชุมชนไม่ใช่การใช้ในเชิงสัญชาติญาณ แต่เป็นการใช้เพื่อมุ่งประโยชน์กอบโกย (Robert David, 1983) ฉะนั้นรัฐจึงเข้าครอบครอง ติตราจองเป็นของตัวเองในรูปแบบของป่าสงวน สัตว์ป่าสงวน วนอุทยาน และผู้ที่จะสามารถเข้าไปจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติได้จึงมีเพียงรัฐกับเอกชนธุรกิจที่ได้รับสัมปทานเท่านั้น (ยศ สันตสมบัติ, 2534) และรัฐมีสิทธิ์ที่จะกีดกันไม่ให้ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆ

ในขณะที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจะมีวิธีการต่างออกไป คือ ด้วยความที่ชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติมาช้านาน ฉะนั้นชุมชนจึงมีวิถีจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่เอื้ออำนวย ชี้นำสำหรับเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นการศึกษาถึงวิธีการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น โดยเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติขุนเขาน กับวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนบ้านป่าเกี๊ยะใน

1.5. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน

- กระบวนการเรียนรู้

John Dewey(1992 อ้างในอารักษ์ กัมปนาทบรร, 2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาหมายถึงชีวิตและความเจริญงอกงาม โดยมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาคือ

1. ส่งเสริมให้แต่ละบุคคลเกิดความปรารถนาในการเรียนรู้
2. ส่งเสริมปัญญาความเฉลียวฉลาดให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้
3. ส่งเสริมความสามารถในการคิดให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆได้
4. ส่งเสริมเสรีภาพของบุคคล เพื่อให้สามารถใช้พลังและศักยภาพของตนได้อย่างเต็มที่

และจุดมุ่งหมายปลายทางของการศึกษาคือ การมีการศึกษามากขึ้นหรือมีความเจริญงอกงามและถือว่าการศึกษาก็คือ การปฏิบัติงานของสังคมเพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอด ประคับประคอง และการเสริมสร้าง เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคม ซึ่งทุกคนที่เกิดมาและมีชีวิตอยู่ได้นั้นก็เพราะสามารถปรับตัวได้เข้ากับสิ่งแวดล้อม โดยต้องเรียนรู้เพิ่มเติมในสิ่งใหม่ที่มีลักษณะบูรณาการ

Carl Roger(อ้างในชูเกียรติ ลิขสุวรรณ, 2535) ได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้

1. มนุษย์มีศักยภาพตามธรรมชาติสำหรับการเรียนรู้
2. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นเป็นอันก็ต่อเมื่อผู้เรียนเห็นว่าสิ่งที่เรียนนั้นเหมาะสมกับเป้าหมายทางการเรียนของตน
3. การเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนที่มีลักษณะเป็นการรุกกล้ามักจะได้รับการต่อต้าน
4. การรुकกล้าจากภายนอกเกิดขึ้นน้อยที่สุด การเรียนรู้จะได้รับการยอมรับมากขึ้น
5. เมื่อผู้เรียนรู้สึกว่าการรुकกล้าเกิดขึ้นต่ำ ประสบการณ์ที่ได้รับจะมีการแยกแยะและยอมรับได้มากขึ้นและทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ต่อไป
6. การเรียนรู้ที่เป็นเรื่องเป็นราวจะเกิดขึ้น โดยการกระทำ
7. การเรียนรู้จะมีมากขึ้น เมื่อผู้เรียนได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้
8. การเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้ริเริ่มเองและผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างเบ็ดเสร็จทั้งในด้านความรู้สึกรู้สึกคิด และสติปัญญาจะเป็นการเรียนรู้ที่ยั่งยืนถาวรที่สุด
9. การเป็นตัวของตัวเอง การริเริ่มและการพึ่งพาตนเองจะมีการพัฒนามากยิ่งขึ้นหากเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้วิจารณ์และประเมินตนเองเป็นหลัก โดยมีการประเมินจากผู้อื่นเป็นเรื่องรอง
10. กระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมมากที่สุด ในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นกระบวนการเปิดความคิดให้รับประสบการณ์ใหม่อย่างต่อเนื่องและกระทำให้กระบวนการดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่เปลี่ยนแปลงตลอดไป

Pressey, Robinson and Horrock (อ้างในอารี พันธุ์ณี, 2534) ได้อธิบายว่าการเรียนรู้คือ การที่มนุษย์รวบรวมการรับรู้และแนวคิดต่างๆเข้าเป็นระบบแบบแผนที่มีความหมาย ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ในลักษณะมีส่วนร่วมของเหตุการณ์และเกิดการหยั่งเห็นในการแก้ปัญหา

แนวคิดของกลุ่มทฤษฎีสัมพันธ์อธิบายว่าการเรียนรู้คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรอันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้หมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงด้านทักษะในการคิดการทำงาน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้วย

โดยสรุปแนวคิดจากทฤษฎีทั้งสองนี้จะเห็นว่าการเรียนรู้ของคนในชุมชนคือสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น หมายถึง การที่คนในชุมชนได้รับรู้รับทราบเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวกับสิ่งนั้นจำนวนมากพอและสามารถรวบรวมสิ่งที่ได้รับรู้ทั้งหมดเข้ามาเป็นระเบียบระบบ ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งนั้นอย่างถ่องแท้ เกิดการหยั่งเห็นในการแก้ปัญหาและมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งความรู้ความเข้าใจ การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆมากมาย เช่น ความพร้อมของบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกหัด การเสริมแรง การจูงใจ สิ่งเร้า และการตอบสนองเป็นต้น

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์(อ้างในอารักษ์ กัมปนาทบรร,2545)ได้กล่าวว่าหากจะพิจารณามิติของการเรียนรู้ตามหลักการสื่อสารความหมายแล้วสามารถจำแนกได้เป็น 2 มิติคือ มิติการเรียนรู้ระหว่างบุคคลและ มิติการเรียนรู้ภายในบุคคล ซึ่งได้อธิบายรายละเอียดดังนี้

1. มิติการเรียนรู้ระหว่างบุคคล หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความชำนาญในลักษณะข่าวสาร ข้อมูลระหว่างคนสองคนขึ้นไป หรือเป็นการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลดังกล่าวจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งก็ได้ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในลักษณะการสื่อสารทางเดียวที่ผู้ให้มีแต่ให้ข้อมูลแก่ผู้รับหรือผู้เรียน หรืออาจจะเกิดขึ้นในลักษณะของการสื่อสารสองทางที่มีการโต้ตอบข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ที่เป็นประโยชน์ระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่าย
2. สำหรับการเรียนรู้ภายในบุคคลนั้น เป็นการนำเอาข่าวสารข้อมูลหรือความรู้ ค่านิยม ความชำนาญที่เก็บเกี่ยวจากบุคคลหนึ่งมาพิจารณาโดยผ่านกระบวนการโต้แย้ง และการใช้เหตุผลที่เหมาะสมภายในตัวบุคคลนั้นเพื่อหาข้อสรุปตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธข้อมูลนั้น

- การถ่ายทอดความรู้

นิธิ เอียวศรีวงศ์(2535) ได้อธิบายการถ่ายทอดความรู้ว่า ธรรมชาติของการศึกษาระดับสำคัญเพื่อให้มนุษย์เกิดความคิดที่เป็นระบบอย่างมีประสิทธิภาพ มีความเจริญทางสติปัญญา จิตใจ สังคมและอนามัย การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์หรือที่เรียกว่า การศึกษานั้นย่อมมีอยู่ในทุกสังคมมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์แล้ว มิฉะนั้นมนุษย์ก็ไม่สามารถส่งต่ออารยธรรมสืบเนื่องกันมานานได้เช่นนี้ ประสบการณ์หรือความรู้ที่มนุษย์ถ่ายทอดแก่กันอาจแบ่งได้เป็นสองด้านคือ ความรู้ ความชำนาญในการประกอบอาชีพและอุดมการณ์หรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม

กระบวนการถ่ายทอดความรู้มีทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีความมุ่งหมายเพื่อการปลูกฝังระเบียบวินัย ปลูกฝังความมุ่งหวัง สอนให้รู้จักบทบาทและทัศนคติต่างๆและสอนให้เกิดความชำนาญหรือทักษะ เพื่อให้มนุษย์มีแบบแผนของความประพฤติที่เป็นประโยชน์แก่กลุ่มและสามารถดำรงอยู่ร่วมกับกลุ่มได้อย่างเป็น

ระบบ โดยการกล่อมเกลาอบรมสั่งสอนตลอดชีวิตเรียกว่า กระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม การกล่อมเกลาโดยตรงเป็นการชี้ทางและแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างจงใจและเจตนา ซึ่งพบเห็นเสมอในครอบครัว โรงเรียน วัด โดยการบอกเล่า สั่งสอน อบรม ชมเชย ว่าเป็นคัม การกล่อมเกลาโดยอ้อมเป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันโดยตรง แต่เป็นการเรียนรู้จากการปรับประสบการณ์ การสังเกต หรือเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่นจากสังคมและกลุ่มเพื่อน(สุพิศรา สุภาพ,2535)

ฐเกียรติ ลิสุวรรณ(2535) กล่าวว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน ก่อนที่จะมีสถาบันการศึกษาเข้าไปในชุมชน แหล่งความรู้ดั้งเดิมได้ทำหน้าที่ถ่ายทอด และกระจายความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เริ่มจากการอบรมสั่งสอนโดยสถาบันครอบครัว เครือญาติและผู้สนใจอื่นๆในชุมชนและจากต่างถิ่น เนื้อหาที่ถ่ายทอดเป็นความรู้วิชาชีพที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษมีวิธีการถ่ายทอดความรู้โดยการสังเกต การปฏิบัติหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และการลงปฏิบัติจริงเมื่อผู้เรียนสามารถเรียนรู้และปฏิบัติได้เป็นอย่างดี จะกลายเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ลูก หลานและคนอื่นๆต่อไป ทักษะและสื่อที่ใช้คือทักษะท้องถิ่น อยู่ในชุมชน เช่น ที่ดินในการทำเกษตรกรรม ดินสำหรับการปั้นอิฐ ไม้ไผ่สำหรับการจักสาน เป็นต้น ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นแรงจูงใจกระตุ้นให้มีการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนคือ มีทรัพยากร มีเครื่องมืออยู่แล้ว ความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ผ่านมาและเงื่อนไขข้อจำกัดทางด้านโครงสร้างพื้นฐานท้องถิ่น เช่น การคมนาคมที่ไม่สะดวก นอกจากนั้นยังมีการถ่ายทอดความรู้ในรูปของการบอกเล่า หรือการเล่นพื้นบ้าน เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก การละเล่นโยวี่เด็กและโยวี่หนุ่มสาว การอบรมสั่งสอน เป็นต้น วิธีการเรียนรู้ได้แก่ การฟัง การจดจำ การสังเกต การทดลองทำ การปฏิบัติจริง มีเนื้อหาด้านจริยธรรมและศีลธรรม

การถ่ายทอดความรู้ของแหล่งความรู้ดั้งเดิมในชุมชนที่สำคัญพร้อมกับการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวคือ สถาบันวัดในพุทธศาสนาซึ่งเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ได้ถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบการบวชเรียนในวัด ผู้สอนคือ เจ้าอาวาส พระ หรือผู้รู้ที่บวชเรียนมาก่อน ส่วนผู้เรียนนอกจากเด็กชายที่เป็นกลุ่มพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังมีโยมอุปัฏฐาก เด็กชายและเด็กหญิงที่มีแรงจูงใจอยากเรียนรู้ด้านศาสนา หรือต้องการทดแทนคุณบิดามารดา หรือผู้เรียนที่มีสติปัญญาดีต้องการเรียนต่อ แต่สถาบันศึกษาอยู่ไกลบ้านหรือฐานะยากจน วิธีการถ่ายทอดความรู้ในวัดค่อนข้างจะมีระบบแบบแผนชัดเจนมากกว่าที่บ้าน มีผู้สอนเป็นศูนย์กลางเรียนให้ผู้เรียนเลียนแบบ หัดอ่านเขียน และท่องจำ เนื้อหา คือ ความรู้ด้านศาสนา การอ่านและเขียนบทสวดมนต์จากไบตาม ภาษาบาลี ภาษาพื้นเมือง ภาษาไทย และค่านิยม มีการประเมินผลจากการท่องจำและการปฏิบัติ วัดยังทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนในรูปของพิธีกรรมทางศาสนาและการอบรมศีลธรรม เป็นที่สอนหนังสือและการรวบรวมกลุ่มจัดกิจกรรมของชาวบ้าน

การถ่ายทอดของชุมชนเปลี่ยนจากบ้านและวัดเป็น โรงเรียน ตามระบบการศึกษาสมัยใหม่ ปัจจัยเงื่อนไขและแรงกดดันในเรื่องนี้คือ พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแรกปี พ.ศ.2464 และ พ.ศ.2478 ทำให้ประชาชนมีความจำเป็นต้องรู้หนังสือ โดยเฉพาะเด็กชาย เด็กหญิงอายุ 10 -15 ปีต้องเข้าโรงเรียนเพื่อสามารถอ่านออกเขียนได้และมีความรู้พื้นฐานในการเรียนต่อ เนื้อหาในการถ่ายทอดความรู้เป็นสาระของวิชาสามัญซึ่งไม่ได้เชื่อมโยงกับเนื้อหาการเรียนรู้ในชุมชนดั้งเดิม มีการใช้สื่อเป็นอุปกรณ์ที่ผู้รู้ประดิษฐ์ขึ้นมี

ครูเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้เน้นการวัดความจำของผู้เรียนมากกว่าการปฏิบัติ นอกจากนั้นยังมีการถ่ายทอดแบบสมัยใหม่เกิดขึ้นในชุมชนในรูปของการจัดการศึกษานอกระบบโดยหน่วยงานต่างๆ เจ้าหน้าที่ของรัฐและภาคเอกชนเข้าไปดำเนินการในชุมชน รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ได้แก่ การฝึกอบรมวิชาชีพตามวิธีการสมัยใหม่ มีการจัดตั้งแหล่งความรู้แบบสมัยใหม่จากภายนอกชุมชน เช่น มีหอสมุดประชาชน มีเนื้อหาที่ไม่จำกัด สามารถเลือกรับรู้ได้ตามโอกาสและไม่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตมากนัก มีเงื่อนไขและปัจจัยอันเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศทั้งระดับมหภาคและจุลภาค สิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดสืบกันมาดั้งเดิมจึงถูกละเลย

อารักษ์ กัมปนทพวร(2545)ได้สรุปความหมายของกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดว่า เป็นเรื่องของบุคคลหรือชุมชน ที่พยายามเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากข้อมูลข่าวสาร ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดจากบุคคลอื่นในรูปแบบวิธีใด ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการและทั้งการใช้สื่อที่ทันสมัยก้าวหน้าหรือล้าหลังก็ตาม เพราะเป้าหมายของการเรียนรู้คือ ความพยายามสร้างศักยภาพให้ตนเองสามารถประยุกต์ใช้ข้อมูลที่ได้รับให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง หรือชุมชนให้มากที่สุดและโดยธรรมชาติแล้วคนหรือชุมชนย่อมเกิดการเรียนรู้ได้ แม้ว่าจะไม่มีนำเอาระบบการศึกษาจากการจัดการศึกษาให้แก่ตนเองและชุมชนทั้งระดับพื้นฐานจนถึงความชำนาญ หากพิจารณาในเชิงของสังคมวิทยาแล้วสถาบันต่างๆ ในสังคมต่างมีบทบาทในการให้โอกาสการเรียนรู้แก่บุคคลและชุมชน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอื่นๆ เป็นความรู้ทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและความจำเป็นในท้องถิ่น และเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและอำนวยความสะดวกให้ความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม เช่น การปรับเปลี่ยนจากใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชแทนการกำจัดโดยใช้มือ การใช้ยามาแมลงแทนการใช้พิษสมุนไพร การเรียนรู้ของบุคคลและชุมชนสามารถถ่ายทอดสืบต่อไม่เฉพาะแต่เพียงในชุมชนเดียวกันเท่านั้น แต่ยังถ่ายทอดข้ามชุมชนและข้ามชาติได้ จึงเรียกเครือข่ายการเรียนรู้ข่าวสารผ่านสื่อการเรียนที่มีความหลากหลายทั้งประเภทสื่อบุคคลและสื่อมวลชนต่างๆจะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้และมีผลต่อการดำรงชีวิต การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและคุณภาพชีวิต เครือข่ายการเรียนรู้สามารถที่จะทำการรักษาหรือทำลายล้างภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ด้วยบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ ไม่พยายามอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิม และเลือกรับความรู้ ทักษะความชำนาญใหม่ๆ ไปใช้ในสังคมให้เหมาะสมและชาญฉลาด

- สรุปแนวคิดกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

แนวคิดนี้เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยการถ่ายทอดและเรียนรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเชื่อว่าการเรียนรู้คือชีวิตและความเจริญงอกงาม (John Dew, 1992 อ้างใน อารักษ์ กัมปนาทบรร, 2545) เพราะการเรียนรู้คือ การที่มนุษย์รวบรวมการรับรู้และแนวคิดต่างๆเข้ามาเป็นระบบแบบแผนที่มีความหมาย ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในลักษณะส่วนร่วมของเหตุการณ์และเกิดการหยั่งเห็นในการแก้ปัญหา ในขณะที่การถ่ายทอดความรู้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปลูกฝังระเบียบ วินัย ปลูกฝังความมุ่งหวัง สอนให้รู้จักบทบาทและทัศนคติต่างๆให้เกิดความชำนาญหรือทักษะเพื่อให้มนุษย์มีแบบแผนของความประพฤติที่เป็นประโยชน์แก่กลุ่มและสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นระบบ

สำหรับในงานวิจัยชิ้นนี้ จะเป็นการศึกษาถึงการถ่ายทอดและเรียนรู้ในเรื่องต่างๆที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมของชาวม้งที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม

1.6. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

นิพนธ์ กัณฐเสวีและคณะ(2545) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของ โครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนาใหม่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่หมายถึงเพียงการดึงประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นคิดหรือจัดทำขึ้น เพราะแท้จริงแล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนต่างๆมีกิจกรรมและวิถีดำเนินงานของตนอยู่แล้ว ประชาชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนได้ แต่ผู้บริหารการพัฒนามักไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่แล้ว โดยพยายามสร้างสิ่งใหม่ขึ้นเพื่อให้ได้ว่าเป็นความคิดหรือ โครงการของตน

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการขั้นต้นของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของตน นอกจากนั้นหลังจากที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแผนงานร่วมกัน และปฏิบัติงานตามแผนงานของโครงการดังกล่าวร่วมกันแล้วยังมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการบริการ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการควบคุมประเมินผล โครงการต่างๆของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นไปโดยทางอ้อม คือ ผ่านกรรมการที่เป็นฝ่ายบริหารงานของหมู่บ้านหรือเป็นไปโดยตรงคือ ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง

ปารีชาติ วัลย์เสถียร(2542, อ้างในนิพนธ์ คันทะเสวีและคณะ,2545) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่ามี 2 ลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน
2. การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ
  - 2.1. การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของคนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอื่นจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของคน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา
  - 2.2. การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกันโดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

เสนห์ จามริก(อ้างใน จุติเทพ ยาสุมุท,2543) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนแท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ ให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดแนวให้ควบคุม ระดมทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจ ที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองอย่างเชื่อมั่น

ฉลาด รมิตานนท์(อ้างในจุติเทพ ยาสุมุท,2543) พบว่าอุปสรรคที่เป็นตัวขัดขวางการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่เกษตรกรคือ ระบบอุปถัมภ์และเสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า ปัจจุบันการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาของกลุ่มชาวนารับจ้างมีทั้งปัจจัยส่งเสริมและขัดขวางอันเป็นเหตุให้ก่อตั้งกลุ่มหยุดชะงัก

International Labor Office(1979,อ้างในอารักษ์ กัมปนาทพบวร,2545) ได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง ความร่วมมือในบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งรวมถึงความรับผิดชอบ

White(1992)กล่าวว่าการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย 4 มิติดด้วยกันคือ

- มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะอะไรควรทำและทำอย่างไร

- มิติที่สอง การมีส่วนร่วมในการเสถียรในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติตามที่ตัดสินใจ
- มิติที่สาม การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์
- มิติที่สี่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติการขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

Cohen & Uphoff (1980) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอนคือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ซึ่งอาจเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ในระบะเริ่มแรกของการตัดสินใจในช่วงของกิจกรรมและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการตัดสินใจในรูปของการเข้าร่วม โดยให้การสนับสนุนด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการร่วมมือรวมทั้งการเข้าร่วมแรง ร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ซึ่งแนวคิดของCohen&Uphoff(1980)ก็สอดคล้องกับของเจมส์คัลท์ ปิ่นทอง(2527)ที่ได้แยกขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน 4 ขั้นตอนคือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ประธาน ตังสิกันบุตร(2539) กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

1. ชุมชนจะมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานข้อสัญญาของประชาชนที่จะใช้ระบบนิเวศน์ของตนเองภายใต้ขีดจำกัดอย่างเหมาะสม เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความพยายามของชุมชน โดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน
2. ต้องประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยชุมชนเอง

3. องค์กรเอกชนจะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. การจัดการเรื่องทรัพยากรเพื่อความเหมาะสมกับการพัฒนา จะต้องผ่านการทำงานขององค์กรชุมชน การให้ข่าวสารสาธารณะอย่างต่อเนื่อง การวิจัย และการศึกษาสภาพของชุมชนการติดตามและเฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

- สรุปลักษณะการมีส่วนร่วม

แนวความคิดการมีส่วนร่วมเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นให้ชุมชนมีส่วนในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งได้แก่การมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอนตามแนวคิดของCohen & Uphoff (1980) ซึ่งได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ซึ่งอาจเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ในระบะเริ่มแรกของการตัดสินใจในช่วงของกิจกรรมและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
  2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการตัดสินใจในรูปของการเข้าร่วม โดยการให้การสนับสนุนด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการร่วมมือรวมทั้งการเข้าร่วมแรง ร่วมใจ
  3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
  4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรม
- โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าวต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนาไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อให้มีการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวรนอกจากนี้การมีส่วนร่วมไม่ใช่หมายถึงเพียงการดึงประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นคิดหรือจัดทำขึ้น แต่ต้องเป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในเรื่อง

- การมีส่วนร่วมในการปกครอง
- การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ
- การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นการศึกษาถึงผลงานวิจัยของคนอื่นที่ได้เคยทำการศึกษาวิจัยไว้แล้ว ซึ่งเป็นงานศึกษาวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีความใกล้เคียงกับงานที่ผู้ศึกษากำลังทำการศึกษาอยู่ ซึ่งได้แก่งานวิจัยต่อไปนี้

ก. งานวิจัยที่ทำการศึกษากับกลุ่มชาติพันธุ์ม้งโดยตรง

อะถัย วาณิชประดิษฐ์ (2546) ได้ศึกษาถึง “พลวัตของความรู้ท้องถิ่นในฐานะปฏิบัติการของการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่สาใหม่ อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่” เพื่อทำการวิเคราะห์ความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและทำความเข้าใจยุทธศาสตร์ของชุมชนม้งแม่สะว่า มีปฏิบัติการของการต่อรองอำนาจอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขและบริบทใด โดยใช้ฐานคิดต่างๆ ในการอธิบายคือ พลวัตของความรู้ท้องถิ่น ความขัดแย้งของสิทธิในทรัพยากร และการสร้างความชอบธรรมในการต่อรองอำนาจ ซึ่งได้พบการสร้างและใช้อำนาจของชุมชนท้องถิ่นใน 3 ประการคือ

1. ชุมชนม้งแม่สะ ได้ผลิตคุณค่าใหม่บนฐานภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้กับความรู้ท้องถิ่นของตนเอง ผ่านการปฏิบัติการของการอ้างสิทธิชุมชนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้สถาบันชุมชนท้องถิ่นสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ใหม่ๆ โดยชุมชนได้พลังมาจากการประสานระหว่างแนวคิดอนุรักษ์เชิงพัฒนาของกลุ่มคนรุ่นหนุ่มสาว กับกลุ่มแนวคิดอนุรักษ์เชิงวัฒนธรรมของกลุ่มผู้อาวุโส ในฐานะที่ทั้งสองกลุ่มเป็นเครือญาติเดียวกันและต้องต่อสู้กับการเผชิญปัญหาเหมือนกัน

2. ชุมชนม้งแม่สะ ได้ผลิตองค์ความรู้ว่าด้วยการจัดการเชิงซ้อนที่วางอยู่บนพื้นฐานของระบบสิทธิเชิงซ้อนทั้งในระดับของสิทธิต่างๆ และประเภทของระบบกรรมสิทธิ์ต่างๆ โดยมีสถาบันชุมชนท้องถิ่นเป็นทั้งองค์กรและสถาบันในการบังคับใช้ ที่ให้ความสำคัญกับผู้ได้เสียทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อเป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรมและยั่งยืน

3. ชุมชนม้งแม่สะ ได้มีการร่วมเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างหลากหลายเพื่อสร้างและเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับการนิยามความหมายใหม่ และยืนยันการมีอยู่ของตัวตนของชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง หลังจากที่ชุมชนได้อำนาจเชิงสัญลักษณ์จากการต่อรองสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร โดยได้มีการสร้างภาพลักษณ์ในหลายระดับ กล่าวคือ ชุมชนม้งแม่สะ ได้ใช้ผลประโชชน์จากการมีอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่หลากหลาย ในลักษณะที่คาบเกี่ยวกันและสลับกันซ้อนกันเอง ซึ่งจำแนกเป็นกลุ่มม้งในเมืองกับกลุ่มม้งบนพื้นที่สูง ได้ร่วมกันเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนมีภาพลักษณ์เป็นชุมชนอนุรักษ์ ชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และชุมชนปลอดคอนสพลิค ซึ่งมีฐานะเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่ให้ชุมชนสามารถแปลงเป็นทุนเพื่อร่วมเคลื่อนไหวทางสังคม ผ่านการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในระดับต่างๆ และร่วมชุมนุมเรียกร้องให้รัฐดำเนินตามข้อเสนอในระดับนโยบาย

ข. งานวิจัยที่ทำการศึกษากับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น (กระเหรี่ยง คนพื้นราบ)

อารักษ์ กัมปนาทบวร(2545)ได้ทำการศึกษารื่อง ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนปะกาญอ บ้านแม่ยางล้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้ผลการวิจัยดังนี้

1. วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนตั้งแต่ดั้งเดิมเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพตามระบบความเชื่อและภูมิปัญญาของชุมชน ต่อมาเมื่อชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก รูปแบบการผลิตของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์มากขึ้น
2. ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนบ้านแม่ยางล้านคือ ความสามารถ ความรู้ ทักษะในเรื่องต่อไปนี้
  - การถ่ายทอดและการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากภูมิรู้ดั้งเดิมของชุมชน การเรียนรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และการเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับภายนอก
  - การวิเคราะห์ปัญหา การที่ต้องประสบปัญหาร่วมกันจึงได้ร่วมวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไข ปัญหา ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มองค์กรภายในชุมชน ออกกฎระเบียบร่วมกันในการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร
  - การแก้ไขปัญหา โดยจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นในหมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กลุ่มอนุรักษ์ป่าใช้สอย และกลุ่มพื้นที่ทำกิน มีการกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติร่วมกัน
  - การวางแผน เกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรภายนอกและขยายความร่วมมือจากกลุ่มอนุรักษ์ในหมู่บ้าน เป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำแม่แรก มีการจัดตั้งคณะกรรมการเครือข่ายเพื่อออกกฎระเบียบข้อบังคับจูงใจให้ชุมชนในกลุ่มน้ำปฏิบัติ
  - การใช้ประโยชน์ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติตามรูปแบบที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนปะกาญอ ในการจัดการทรัพยากรประกอบด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรม กวาระผู้นำ กลุ่มองค์กรภายในชุมชน การมีส่วนร่วม และปัจจัยจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีส่วนช่วยสนับสนุนศักยภาพชุมชน

ฉลาดชาย รมิตานนท์และคณะ(2536) ได้ศึกษาศักยภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวกระเหรี่ยงบ้านเมืองงาม อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่ ชาวกระเหรี่ยงบ้านแม่หาร อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และชาวไทยลื้อบ้านน้ำไคร้ อําเภอนําเวียงผา จังหวัดน่าน

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนฯได้นำแนวคิดการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากภาคีศํคาสอน ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมและสิทธิในทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ในท่ามกลางความขัดแย้งและการแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอกทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ชุมชนก็ยังสามารถมีการปรับตัวและดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนไว้ได้

สัญญา กาญจนพันธุ์(2537) ได้ศึกษาในเรื่อง "ศักยภาพของชุมชนในการอนุรักษ์ป่า ภูมิศึกษาภาคเหนือตอนบน" โดยใช้ความคิดว่าพฤติกรรมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ที่ดินของชุมชนเป็นการตอบสนองต่อบริบททางนิเวศวิทยา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นเงื่อนไขภายในท้องถิ่นและเงื่อนไขในระดับประเทศที่ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่น พิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ฐานการผลิต ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆในท้องถิ่น ระบบความเชื่อของชุมชน การขยายบทบาทของรับเข้าไปในท้องถิ่น อาทิการให้สัมปทาน การปลูกป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม สภาพการจัดสรรที่ดินทำกิน การสร้างถนนและโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์เข้าสู่พื้นที่ป่า การเคลื่อนย้ายแรงงาน และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท

ผลของการศึกษาจะสรุปได้ว่า ชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรป่า ซึ่งพัฒนามานานโดยปราศจากการส่งเสริมของรัฐ หลายชุมชนยังรักษารูปแบบการจัดการป่าตามประเพณีไว้ได้ หลายชุมชนได้พัฒนาวิธีการใหม่ๆขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังมีความต่อเนื่องกับรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีตในการอนุรักษ์ป่านี้แฝงอยู่ในระบบความเชื่อและวิถีการดำรงชีวิตในชุมชน

ศักยภาพดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากความเข้าใจความสัมพันธ์ของคน ป่าไม้ น้ำและที่ดินภายในระบบนิเวศของท้องถิ่นและสามารถพัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศวิทยาในท้องถิ่น จิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ได้รับการพัฒนาสูงขึ้นเมื่อชุมชนเผชิญปัญหาการทำลายสภาพแวดล้อมและการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอก

ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการรักษาป่าที่สำคัญ มี 3 ประการคือ

- การสืบทอดประเพณีรักษาป่าบนพื้นฐานของความเชื่อชุมชน
- การเผชิญปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชน
- การประสพภัยธรรมชาติที่เป็นผลมาจากการทำลายป่า

เพียรเลิศ ธีระจันทน์(2543 อ้างในอารักษ์ กัมปนาทพวร,2545) ได้ศึกษาเรื่องกรณีมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่จากกลุ่มตัวอย่างหัวหน้าครัวเรือน 250 คน ในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่สะงะจำนวน 14 หมู่บ้าน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่แจ่ม และตำบลแม่เงา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมี 2 ชาติพันธุ์ได้แก่ ชาวปะกาญอกกับชาวม้ง จากการศึกษาพบว่า ประชาชนร้อยละ 97.1 มีความผูกพันกับการใช้ทรัพยากรในพื้นที่และมีความหวงแหนเฝ้าระวังรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำไม่ให้ถูกบุกรุก และประชาชนส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละ 90.2 ตอบว่าพื้นที่ต้นน้ำมีความสัมพันธ์กับระบบการเพาะปลูก และองค์กรกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำมีบทบาทสำคัญเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร และพบว่าปัญหาการใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นปัญหาสูงสุด เนื่องจากประชาชนที่อาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่เกือบทั้งหมด ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนต่อการใช้พื้นที่ เคารพเรื่องสิทธิ และทางราชการเองก็มีความระมัดระวังเป็นอย่างมากในการที่จะรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ทำกินอยู่อาศัย และการรักษาป่าไม้ในระบบป่าชุมชนและปัญหาการวางแผนโครงการอนุรักษ์

พื้นที่ต้นน้ำ ถึงแม้ว่าในพื้นที่จะมีองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่บทบาทในการวางแผนดำเนินการยังคงมาจากเจ้าหน้าที่รัฐ

ค. งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชาติพันธุ์ม้ง

เป็นงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง โดยตรง โดยเป็นงานวิจัยในเรื่องของตำนาน ประวัติศาสตร์ ลักษณะและค่านิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

1. ตำนานและประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

ซูพินิจ เกษมณี(2527) ได้ทำการศึกษาถึงถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งพบว่ามีความคิดที่เชื่อว่าเป็นไปได้ที่ชาวม้งมีถิ่นฐานดั้งเดิมทางแถบตอนเหนือของเอเชีย และมีส่วนของเชื้อชาติดูราน อันมีลักษณะกึ่งคอเคเซียน กึ่งมองโกล (หรืออาจกล่าวได้ว่ากึ่งฝรั่งกึ่งเอเชีย) ซึ่งบรรพบุรุษม้ง ได้อพยพลงมาทางใต้จนเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเหลืองในเวลาต่อมาและได้ผสมกับเผ่าพันธุ์อื่นๆมาบ้างในช่วงของการอพยพลงสู่ใต้ ได้มีผู้จัดแบ่งกลุ่มตามลักษณะภาษาทางชาติพันธุ์ต่างๆกันไป บ้างก็ว่าเป็นสาขาของมอญ – อันนับ บ้างก็ว่าอยู่ในตระกูลภาษาจีน แต่ที่ดูจะยอมรับกันกว้างขวางกว่าคือ จัดไว้ในตระกูลภาษาทิเบต – พม่า โดยแยกไปในสาขาของจีน – ทิเบต และได้จัดม้งกับเมียน ไว้ในกลุ่มเดียวกัน

ชาวม้งในประเทศจีนมีเรื่องเล่าว่าบรรพบุรุษม้งออกมาจากถ้ำใหญ่ และต้องข้ามแม่น้ำใหญ่หลายสาย แรกสุดพวกเขาได้อพยพมาสู่ที่ราบสูงอันกว้างใหญ่ และได้เข้าสู่พื้นที่อันหนาวเย็น ซึ่งมีกลางวันครึ่งปี และกลางคืนครึ่งปี พื้นที่นั้นหนาวเย็นจนกระทั่งน้ำแข็งด้ว ผู้คนต้องนุ่งห่มขนสัตว์ พวกเขาได้อพยพต่อมาจนเข้าสู่จีน และยังอพยพลงใต้เรื่อยมา

อย่างไรก็ตามเอกสารเก่าแก่ที่สุดของจีนที่มีกล่าวถึงชื่อม้ง ย้อนหลังไปได้เกือบ 5,000 ปี ระบุว่าได้มีม้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเหลืองแล้ว แต่การสืบสาวความเชื่อ ม้ง เข้าไปในประวัติศาสตร์จีนก็มีความสับสนพอสมควร ซึ่งพอจะแยกกล่าวได้เป็น 3 ช่วงคือ

ในช่วงแรกประมาณสองพันกว่าปีก่อนคริสตกาลถึงประมาณ 200 ปีก่อนคริสตกาลราช มีชื่อม้งในฐานะที่เป็นกลุ่มชนหรือบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่ง ได้เริ่มมีการทำสงครามกับจีนมาตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว ภายหลังจึง ได้ถูกปราบปรามราบคาบและถูกปราบเรื่อยมาถึงสมัยจักรพรรดิฉินซีฮ่องเต้ ผู้รวบรวมประเทศจีนทั้งหมดได้สำเร็จเป็นครั้งแรก (จักรพรรดิองค์นี้เองที่สร้างกำแพงเมืองจีน)

ช่วงที่สองประมาณ 200 ปีก่อนคริสตกาลถึงคริสตกาล 1200 ชื่อม้งได้ขาดหายไปในช่วงนี้ นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ในช่วงนั้นจะใช้ชื่อว่า “หมาน” แปลกว่า “พวกป่าเถื่อน” หรือ “หนาน หนาน” แปลว่า “พวกป่าเถื่อนทางใต้” เมื่อกล่าวถึงชนชาติอื่นๆทั่วไปที่ไม่ใช่เชื้อสายจีน ถึงแม้ว่าในระยะปลายๆของช่วงนี้จะมีการระบุชื่อม้งอยู่บ้างก็เป็นการใช้ชื่ออย่างคลุมเครือ ไม่ชัดเจน

ช่วงที่สาม ประมาณคริสตกาล 1200 ถึงปัจจุบัน ชื่อม้งในช่วงนี้ถูกใช้หมายถึงถึงกลุ่มชนหรือบรรดากลุ่มชาติพันธุ์สมัยใหม่ เริ่มจากในราวปี 1190 มีเอกสารระถึงชนพื้นเมืองดั้งเดิม 5 จำพวก ที่รู้จักกัน

ในชื่อชนป่าเดือนแห่งน้ำ 5 สาย อันได้แก่ แม้ว(ม้ง) เย้า(เมี่ยน) ลาว และจวง ว่ากันว่าพวกจวงก็คือชาวไต นั้นเอง และเข้ – ลาวเป็น ไปได้มากกว่า ชาวม้งซึ่งถูกเรียกด้วยชื่อที่ครอบคลุมทั้งหมดว่า “หมาน” ในช่วงที่สองอาจจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ครอบงำหรือเด่นกว่ากลุ่มอื่นๆ ยังคงทำสงครามกับจีนเรื่อยมา เนื่องจากจีนพยายามหลายครั้งที่จะกำราบลง จนกระทั่งตกมาถึงยุคราชวงศ์หมิง(เหม็ง) ในช่วงที่สามซึ่งได้ระดมกองทัพขนาดใหญ่โหมเข้าสู่พื้นที่ม้ง อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ม้งต้องอพยพลงใต้และตะวันตกเฉียงใต้ นับแต่นั้นมากลุ่มย่อยของม้งบางกลุ่มจึงได้เป็นที่รู้จัก

การสงครามระหว่างกันนี้เกิดขึ้นเรื่อยมา จนถึงยุคราชวงศ์แมนจู ทำให้ด้านหนึ่งมีการผสมกลมกลืนกันมากขึ้น และอีกด้านหนึ่งทำให้มีการหนีและอพยพเข้าสู่ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ลาว ไทย รวมทั้งเข้าสู่พื้นที่ขุนเขาสลับซับซ้อนของภูฏานด้วย

2. ลักษณะและค่านิยมความเป็นชาติพันธุ์ม้ง

นอกจากตำนานและประวัติแล้ว ซูพินิจ เกษมณี(2527) ได้ทำการศึกษาถึงความเป็นชาติพันธุ์ม้งในเรื่องของลักษณะนิสัยและค่านิยมที่สำคัญของชาวม้ง ซึ่งพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีนิสัยและค่านิยมที่สำคัญๆ ดังนี้คือ

ก. ลักษณะนิสัย

ในสภาพปัจจุบันชาวม้งมีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้นและยังมากกว่าหลายๆเผ่า การจะกำหนดลักษณะนิสัยประจำเผ่าให้มีความครอบคลุมทั่วเป็นเรื่องยาก อย่างไรก็ตามผู้ที่เคยศึกษา สังคม วัฒนธรรมของม้งมักจะเห็นพ้องกันในลักษณะนิสัยของชาวม้งซึ่งเห็น ได้อย่างชัดเจนดังนี้

1. ความอดสาหัส ขยันแฉ่งขัน

ในชีวิตครอบครัวปรกติม้งแทบจะ ไม่มีวันว่างจากการทำงานทั้งชายและหญิง สำหรับผู้ชายนั้น นอกจากงาน ไร่แล้วยังต้องรับผิดชอบในการซ่อมสร้างบ้าน และวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ ทั้งอุปกรณ์การเกษตรและเครื่องมือใช้สอย ในครัวเรือน ส่วนหญิงนอกจากงาน ไร่แล้วยังต้องรับผิดชอบในเรื่องการเรือนด้วย

2. ความรักอิสระ

ลักษณะเด่นชัดของชาวม้งก็คือ ความรู้สึกรักอิสระ ทั้งนี้เห็น ได้จากประวัติศาสตร์ที่เคยทำสงครามกับจีนอยู่บ่อยๆ ก็เป็นเพราะพยายามหลีกเลี่ยงภาวะของการถูกกดขี่ครอบงำเรื่อยมา และความรักอิสระนี้เอง ได้มีส่วนทำให้เกิดการอพยพลงใต้ของชาวม้งขึ้น

3. ความเปิดเผยและซื่อสัตย์

แม้ว่าการแสดงออกต่อคนแปลกหน้าระยะแรกๆจะมีลักษณะของการขังทำให้อยู่บ้าง แต่เมื่อได้สังเกตดูจนพอใจแล้ว ม้งจะมีท่าทีเปิดเผยมากขึ้น ให้ความไว้วางใจมากขึ้น และ โดยทั่วไปม้งมีความซื่อสัตย์โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ในเรื่องของการทำธุรกิจการค้า

4. ลักษณะปัจเจกบุคคล

ถึงแม้มึงจะมีความผูกพันกันค่อนข้างแน่นแฟ้นในระบบเครือข่าย แต่การทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นกลุ่ม โดยประเพณีหาได้ยาก โดยเฉพาะในเรื่องของการคืนเงินเพื่อการยังชีพเป็นเรื่องที่ต่างคนต่างช่วยตนเองเป็นสำคัญ ประเพณีการลงแขก ในงานเกษตรจึงไม่มีเหมือนบางเผ่า และยังคงได้จาก การแสดงออกในด้านบันเทิง ได้แก่ การรำดาบ และฟ้อนแคนซ์ซึ่งโดยปรกติจะมีผู้แสดงเพียงคนเดียว การเต้นรำเป็นกลุ่ม ไม่มีปรากฏแม้กระทั่งการร้องเพลงซึ่งบางครั้งจะเห็นมีการจับกลุ่มกัน แต่ก็เป็นการร้องของแต่ละคน มิได้ร้องร่วมกันดังเช่นบางเผ่า

5. ความฉลาด

หากเปรียบเทียบกับชาวเขาในประเทศไทยเผ่าอื่นๆ นับได้ว่าชาวม้งมีความฉลาดจัดอยู่ในลำดับแรกๆ และแม้จะยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบระหว่างชาวเขาเผ่าต่างๆ ก็มีความเห็นร่วมกันเป็นส่วนใหญ่จากครูผู้สอนนักเรียนชาวเขานักเรียนม้งรวมทั้งผู้ปกครองมีความตื่นตัวในเรื่องการศึกษา มากกว่าหลายๆ เผ่าและมีความสามารถในการเรียน โดยเฉพาะมักจะเก่งในวิชาคณิตศาสตร์

6. ความก้าวร้าวภายใต้สถานการณ์เฉพาะ

จากอดีตที่ผ่านมาพบว่าชาวม้งพยายามแสดงออกถึงความอ่อนน้อม และคอยหลีกเลี่ยงการปะทะขัดแย้งกัน จนเมื่อมีเหตุการณ์ซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้หรือเมื่อรู้สึกว่าการเหยียดหยามของตนเองถูกละเมิดหรือถูกโกงเอาเปรียบ มึงจะแสดงความก้าวร้าวหรือพฤติกรรมโต้ตอบในทางรุนแรงจนถึงที่สุด

7. การรักษาหน้า

ชาวม้งมีความละเอียดอ่อนมากในเรื่องการรักษาหน้า แม้จะมีคดีข้อพิพาทใดๆ ทางออกของข้อขัดแย้งจะถูกจัดการไปอย่างระมัดระวัง การต้องสูญเสียหน้าตาจนเกินไปของทั้งสองฝ่ายนั้น อาจนำไปสู่การใช้กำลังรุนแรงขึ้นแตกหักได้ อย่างไรก็ตามชาวม้งจะพยายามหลีกเลี่ยงการใช้กำลังเข้าแก้ไข ปัญหาโดยทุกวิถีทางเท่าที่จะสามารถทำได้

ข. ค่านิยมที่สำคัญ

ต่อไปนี้เป็นค่านิยมซึ่งมองเห็นได้เด่นชัดในสังคมของชาวม้ง และยังเป็นที่ยึดถือกันอยู่ทั่วไปเป็นส่วนใหญ่

1. เพศชายมีสถานะสูงกว่าเพศหญิง

ด้วยเหตุที่ตามจารีตประเพณี สังคมม้งมีการสืบสกุลทางฝ่ายชาย การตั้งถิ่นฐานจึงนิยมตั้งถิ่นฐานกับทางฝ่ายชายด้วย บุตรชายจะเป็นผู้สืบทอดหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมของครัวเรือนต่อจากบิดา ผู้ชายมักจะเป็นเสียงสุดท้ายในการตัดสินใจที่สำคัญๆของครัวเรือน และโดยเฉพาะกิจกรรมของชุมชนโดยส่วนรวม และรวมไปถึงการตัดสินใจที่พิพาทต่างๆ เป็นเรื่องของผู้ชาย โดยเฉพาะ การติดต่อธุรกิจ การค้าก็เป็นหน้าที่ของผู้ชาย

2. ชาวม้งนิยมผู้ที่ขยันทำมาหากิน

เหตุผลสำคัญและแรกสุดที่ผู้ชายจะพิจารณาเลือกหญิงสาวมาเป็นคู่ครองคือ ความขยันขันแข็งและความแข็งแรง ส่วนความสวยงามนั้นมีความสำคัญเป็นเรื่องอันดับรองลงมา ในทำนองเดียวกันผู้หญิงจะเลือกชายที่ขยันขันแข็งในการทำมาหากินก่อนเป็นอันดับแรก

3. ชาวม้งนิยมการมีบุตรมาก

เนื่องจากสังคมม้งยังมีการเกษตรแบบใช้แรงงานคนเป็นสำคัญ การมีบุตรมากหมายถึงมีแรงงานมาก การมีแรงงานมาก หมายถึงเพาะปลูกได้มากและได้ผลผลิตมาก การที่มีลูกหลานมาก สถานภาพทางสังคมก็จะถูกยกยอขึ้น โดยปริยาย ประกอบกับแรงงานที่มีเหลือเพื่อที่จะทำให้ครอบครัวที่มีแรงงานมากเพิ่มพูนสถานภาพทางเศรษฐกิจให้มั่นคงมากขึ้น และกลับไปส่งเสริมสถานภาพทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตามค่านิยมนี้ได้มีการเปลี่ยนไปบ้างแล้วในปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนออย่างละเอียดในบทต่อไป

4. การรักษาเกียรติภูมิของตน

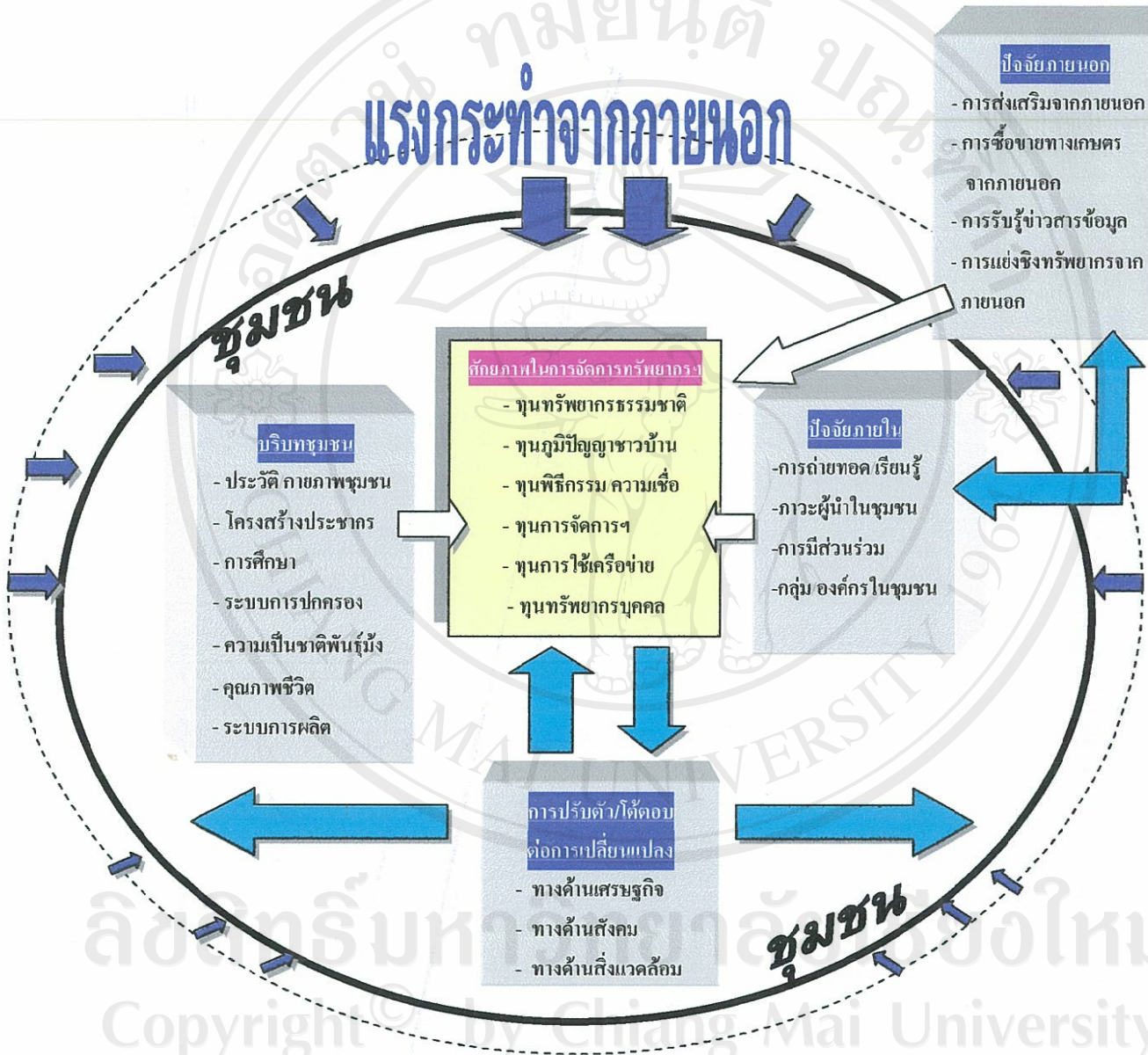
ชาวม้งจะหาทางหลีกเลี่ยงการดูถูก ดูหมิ่น โดยเฉพาะในเรื่องของการความรู้สึกที่ได้ถูกละเมิดทรัพย์สิน อาจนำไปสู่การหาทางออกด้วยความรุนแรง แม้กระทั่งในการเจรจาข้อพิพาท ผู้แพ้จะได้รับการถนอมรักษาหน้าไว้ มิให้เกิดความรู้สึกอับอายจนเกินกว่าเหตุ

5. ชาวม้งเริ่มนิยมสนับสนุนบุตรหลานให้ได้รับการศึกษา

ค่านิยมนี้เพิ่งได้เริ่มพัฒนาตัวเองเมื่อไม่นานมานี้ โดยเฉพาะบุตรหลานที่จบการศึกษาสูงๆได้เข้าทำงานในหน่วยงานรัฐ เป็นความภูมิใจและความมีหน้ามีตาของพ่อแม่อย่างหนึ่ง แม้ว่าในอดีตชาวม้งจะพิจารณาว่าการส่งลูกเรียนสูงๆ เป็นการสูญเสียวเวลาทำมาหากินและเมื่อเรียบจบแล้วก็ทำไร่ ทำสวน เก่งก้าง เข้าทำนอง "เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ" แต่ทัศนคตินี้ได้ค่อยๆเปลี่ยนไป จนขณะนี้กล่าวได้ว่า ชาวม้งปรารถนาส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาสูงๆมีมากยิ่งขึ้น

3. กรอบแนวคิด

เนื่องจากการศึกษาถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตของชุมชนชาวไทภูเขาเผ่าม้งบ้านป่าเกี๊ยะใน ม.8 ต.บ่อแก้ว อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ โดยใช้กรอบแนวคิดในเรื่องของ ทูทางสังคม ศักยภาพชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน การมีส่วนร่วม การใช้เครือข่ายและแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งสรุปเป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

แผนภูมิรูปภาพที่ 2.2. กรอบแนวคิดในการวิจัย